

2. Варварцев М. М. Україна в міжнародні відносини. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 4. К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. 357 с.
3. Музыченко П. П., Долматова Н. И. История государства и права Украины в вопросах и ответах. «Одиссей», 1999. 288 с.
4. Дмитрук Є. П. Назва польської держави і особливості його політико-державного устрою 2008. 456 с.
5. Монолатій І. Н. Етнополітична ситуація в дуалістичній імперії, 2009. 276 с.
6. Цьольнер Е. М. Історія Австрії / пер. з нім. А. Онишко та ін. Львів : Літопис, 2001. 415 с.
7. Монолатій І. С. Міжетнічні компроміси та консенсуси в АвстроУгорщині: історична ретроспектива та етнополітичне значення // Буковинський журнал. 2007. 332 с.

Ключові слова: етнос, дискримінація, протонаціоналістичний, русини, інтеграційна модель.

Key words: ethnos, discrimination, protonationalist, rusyns, integration model.

ВОЙЦЕХІВСЬКА ДАРИНА ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави та права*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ПРОЗЕЛЕТИЗМУ ПРЕДСТАВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Одним з ключових гарантій сучасного права на свободу совісті є можливість кожної особи у будь який час змінити свої релігійні погляди та переконання не зазнаючи при цьому переслідувань зі сторони держави, церкви або суспільства. У ст. 9 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року наголошено, що «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; *це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання*» [1]. Це право безпосередньо пов'язано з правом вільно поширювати своє релігійне вчення.

Водночас, історичний досвід свідчить, що тісне поєднання державної та церковної еліти, обрання одного віровчення в якості офіційного, може супроводжуватися значними обмеженнями та переслідуваннями представників «конкуруючих» або «ворожих» конфесій. Насамперед це стосується представників національних меншин, чії культурні особливості як правило включають в себе такий важливий аспект національної ідентичності, як власна віра та церков. Ці обмеження, як правило, мають законодавче оформлення і становлять важливу складову у юридичному механізмі асиміляції самобутніх етносів. Приклади подібного законодавства ми знаходимо у вітчизняній історії ХІХ –

початку XX ст., коли українські землі перебували у складі Російської імперії.

Політика російської держави стосовно переходів в іншу віру тривав чимало часу формувалася під впливом релігійних, внутрішньополітичних та зовнішньополітичних факторів. Оскільки до XVIII століття російська православна церква продовжувала зберігати юридичну незалежність, держава суттєво не втручалася у питання конфесійних взаємовідносин, віддаючи їх до юрисдикції церковного суду. Водночас, в середовищі правлячої еліти поступово формується розуміння необхідності підтримки «союзної» церкви та протидії конфесіям, що могли представляти інтереси інших, інколи ворожих по відношенню до Московського царства, держав. Так, в Соборному уложенні 1649 року з'являється стаття, що передбачала покарання у вигляді смертної кари через спалювання («казнить, зжечь огнем безо всякого милосердия») за перехід до мусульманської («бусурманской») віри [2, с. 95]. Характерно що держава притягувала до відповідальності лише особу, яка провела обряд, натомість особу над якою проводили обряд, передавали до церковної влади, яка повинна була розглядати його справу за церковними законами.

Після «одержавлення» православної церкви за часів Петра I ситуація поступово починає змінюватися. Православна церква та віра стають одним з інструментів проведення державної політики, силою, що забезпечує владу монарха в державі. Відповідно, зменшення чисельності вірян цієї церкви, їх навернення до інших конфесій, починає розглядатися не лише як порушення релігійних канонів, а як дії, що можуть серйозно підірвати міць держави та владу самого монарха. Це зумовлює більш жорстку реакцію держави на випадки прозелетизму представниками інших конфесій, а також на факти прихильного ставлення до цього зі сторони православних. Результатом стає поява серії нормативно-правових актів, які передбачали встановлення відповідальності для представників окремих конфесій за проведення релігійно пропаганди серед представників православного населення [3]. Репресії починають поширюватися не лише на місіонерів, а й осіб, які погодилися на зміну віри. Показовим у цьому випадку є класична справа офіцера А. Ф. Возніцина, який був заживо спалений у 1738 році за прийняття іудейської віри разом з Борохом Лейбовим, який провів обряд.

Українські землі в період XVII – XVIII ст. поступово входили до правового простору Московської держави, і безумовно на них поширювалися загальноімперське законодавство. Разом з тим, не можна вважати, що переслідування прозелетизму було виключно російською традицією. Тривала і виснажлива боротьба українців з турками, татарами та поляками, яка проходила під гаслами захисту віри, породила специфічне відношення до християнства яке розглядалася як одна з найбільш цінностей козацького суспільства. Відповідно, у козацькому звичаєвому праві з'явилися норми, що забороняли будь які відступив від християнської віри, жорстко караючи і тих хто зрікся православної віри, і тих хто спонукав до цього вчинку. Зокрема, відповідно до глави

2, артикула 3 (1 пункт) «Прав за якими судиться малоросійський народ» відступників від віри християнської чекало покарання у вигляді спалення [4, с. 40].

Переселення значної кількості представників національних меншин на терени України в середині XVIII – на початку XIX ст. змусив російську державу піти на ряд поступок у питанні свободи віросповідання та поширені релігійних вчень в середовищі населення, не поступаючись при цьому у ключовому прагненні недопустити зменшення кількості прихожан Православної церкви Московського патріархату.

З однієї сторони царський уряд офіційно визнав ряд конфесій і надав їм право здійснювати релігійну діяльність на своїй території. Зокрема, у 1735 році вийшов Маніфест яким було дозволено здійснення богослужіння усім християнським віросповіданням [5]. Під час переселення на Південь України німецькі колоністи, що сповідували різні течії протестантизму та католицизму, отримали право «безперешкодно відправляти віру по їх церковним канонам та обрядам» [6, с. 39].

Водночас, уважний аналіз тексту цих нормативних актів, а також вивчення практики їх реалізації на українських землях, дозволяє говорити, що вони не закріплювали права на проповідкування представниками національних меншин релігійних вчень серед інших груп населення. Документи тієї епохи прямо та однозначно говорять про заборону прозелетизму серед православного населення. Так, укази від 12.01.1799 та 23.12.1815 забороняли представникам католицької віри навертати у свою релігію «представників інших християнських вчень» [7]. Вживання терміну «інші християнські вчення» не повинно вводити в оману, фактично мова йшла про прихожан Православної церкви Московського патріархату, натомість щодо інших релігійних груп держава могла демонструвати вибіркове ставлення та правосуддя. Наприклад, прагнучи здобути прихильність менонітів, російський уряд закріпив за ними численні економічні та соціальні пільги, що викликало «релігійну міграцію» – перехід віруючих з середовища інших протестантських течій. Не дивлячись на чисельні скарги зі сторони представників цих церков про втрату прихожан, російська держава не вдалася до застосування санкцій проти менонітських пасторів, а лише обмежилася скасуванням окремих пільг для осіб, що були навернені у менонітську віру вже в Росії [8].

Не заборонялося, і навіть підтримувалося офіційною владою місіонерська робота російської православної церкви не лише по відношенню представників неканонічних релігійних течій, але й конфесій офіційно визнаних у Росії. Так, відповідно до Ст. 4. «Статуту духовних справ іноземних віросповідань» в межах Російської імперії лише «одна панівна Православна церква має право переконувати представників інших християнських віросповідань та іноверців у необхідності прийняття її віри» [9].

Зовсім протилежну позицію держава займала у питанні навернення до іншої віри російських підданих, які були прихожанами Православної церкви Московського патріархату. Статистичні данні свідчать про доволі чисельні переходи православних вірян до інших конфесій [10]. Цей факт дозволяє говорити, що незважаючи на наявність окремих нормативних актів, які закріплювали відповідальність за подібні дії, їх нечіткість, суперечливість, наявність прогалин, залишали можливість для бажаючих змінити віру. Очевидно це спонукало царський уряд переглянути діюче кримінальне законодавство, наслідком чого стає поява у Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 році низки статей, які були об'єднані у спеціальний главі під назвою «Про відступ від віри і постанов церкви» складалася з трьох відділень, які містили цілу низку відповідних кримінально-карних діянь [11, с. 66-79]. В подальшому, ці статті зберігали свою чинність і в наступних редакціях Уложення, та залишилися у Кримінальному уложенні 1903 року.

Таким чином, курс царського уряду на збереження домінуючих позицій російської православної церкви мав наслідком появу у XVIII – на початку ХХ ст. чисельних нормативно-правових актів, що обмежували право національних меншин на здійснення місіонерської діяльності та закріплювали відповідальність за прозелетизм серед прихожан Православної церкви Московського патріархату.

Список використаних джерел:

1. Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.05.2022).
2. Тихомиров М. Н., Епифанов П. П. Соборное уложение 1649 года. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961
3. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). Собрание І. Т. 16. СПб. : Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. 7, № 2657; Т. 8, № 5554; Т. 9, № 6928.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; Упорядн. та авт. нарису К. А. Вислобоков Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 1997. 548 с.
5. ПЗСРИ. СПб., 1830. Собр. 1 Т. 19, № 6693;
6. Браун П. Я. Кто такие меннониты? Краткий исторический очерк / Сост. П. Я. Браун. 2-е испр., доп. изд. Гальшштадт, Тавр. губернии: издво «Радуга», 1915. 78 с
7. ПЗСРИ. СПб., 1830. Собр. 1. Т. 25, № 18818; Т. 33, № 26043;
8. ПЗСРИ. СПб., 1830. Собр. 1. Т. 26. № 19873;
9. Свод законов Российской империи. СПб., 1896. Т. 11. Ч. 1. Уставы духовных дел иностранных исповеданий;
10. Сумішин Я. «Совратившиеся», або повернення до батьківської віри та кримінал / *Історична правда*. 24.06.2021 URL:

<https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/24/159558/> (дата звернення: 30.05.2022).

11. Уложение о наказаниих уголовных и исправительных. Санкт-Петербург : Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е. И. В. канцелярии, 1845. 592 с.

Ключові слова: прозелетизм, міжконфесійні відносини, національні меншини, місіонерство, християнство, злочин.

Key words: missionary, proselytism, christianity, crime, interfaith relations, national minorities.

УЖИТЧАК АНАСТАСІЯ ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави та права*

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ (40–60 РР. ХХ СТ.)

Питання розвитку кримінального законодавства в сфері боротьби із злочинністю серед неповнолітніх у післявоєнній Україні є малодослідженим. На сьогоднішній день злочинність неповнолітніх віднесено до найбільш актуальних проблем, у науці приділяють особливу увагу певним віковим закономірностям розвитку особистості у суспільстві. Необхідність удосконалення кримінального законодавства та профілактики злочинності серед неповнолітніх зумовлена тим, що актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому житті. Період завершення Другої світової війни супроводжувався підвищенням рівня злочинності серед різних верств населення, неповнолітніх у тому числі, що спричинило значні ускладнення у суспільному житті післявоєнної України. Сподівання народу щодо покращення життя, демократизації суспільно-політичного ладу країни не виправдалися. Після здобуття перемоги над фашизмом, влада використовувала цей факт для збереження тоталітарного режиму та для посилення адміністративно-командних методів управління.

У грудні 1940 р. розширилася сфера судової відповідальності із застосуванням заходів кримінального покарання до малолітніх, починаючи з 12-річного віку. Так каралося розгвинчування рейок, підкладання на них предметів, що могли викликати аварії поїздів, а також крадіжка, тілесні ушкодження, вбивство або замах на вбивство. В усіх інших випадках малолітні, згідно з указом ВР СРСР «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх» (31 травня 1941 р.), притягалися до кримінальної відповідальності починаючи з 14-річного віку. З лютого 1941 р. у кримінальному порядку почали переслідування керівників підприємств і організацій за продаж, обмін і відпуск на сторону демонтованого